

Aanvulling Slottekst 2021

De mens een algoritme met huidhonger

*Petra Bolhuis
December 2021*

“De cruciale gebeurtenissen van onze tijd worden door onverbeterlijke doemdenkers niet minder drastisch vergeten dan door roekeloze optimisten.” Hannah Arendt in het voorwoord van Totalitarisme 1950

Inhoud

1. Inleiding
2. Is de ongerustheid van Harari uit 2015 onterecht geweest?
3. Het eind van de grote verhalen
4. Slot

1. Inleiding

Er is sinds het college in 2018 veel gebeurd in de wereld en ook in de ontwikkeling van (het denken over) AI. Er is meer bewustzijn van de gevaren van AI en dataverzameling, maar er is ook veel meer AI en veel meer dataverzameling. Waar toen nagedacht werd over het terugnemen van de eigen macht van de gebruiker, bijvoorbeeld door cookies pas toe te laten na toestemming, is dat optimisme nu gedoofd. Overheden breken zich het hoofd over de relatie democratie en data. Individuen zijn zich bewust van een toenemende inbreuk op hun leven, denken en privacy, zonder dat daar echt iets aan te doen lijkt. Grote bedrijven nemen het heft in eigen hand door grenzen te stellen aan wat er openbaar gemaakt mag worden op twitter en facebook. Hoe goed bedoeld ook, de burgers hebben noch via instituties, noch via democratische weg, formeel invloed op deze bedrijven.

Het college van Michiel van de Meer maakt duidelijk dat de verwachtingen m.b.t. de vermogens van AI en HI drastisch moeten worden bijgesteld. Wat Harari schrijft in 2015 in Homo Deus is ook het product van een 'zomer' in AI. Een 'zomer' is een periode waarin problemen uit de vorige 'zomer' worden opgelost, waardoor er grote sprongen mogelijk zijn in de wereld van AI, dataverzameling en de rekenkracht van computers. Wat dan te gemakkelijk gebeurt, is dat deze stijgende lijn zonder meer wordt doorgetrokken naar de toekomst. Dat zien we bij een generatie schrijvers van uiteenlopende vakgebieden, denk aan Metzinger, Dennett en Lamme, en ook Harari lijkt daardoor bevangen. Maar ondertussen loopt de AI aan het eind van die 'zomer' vast in zaken die nog niet zijn opgelost.

Daarnaast is er, mede dankzij schrijvers als Harari, een maatschappelijk debat op gang gekomen dat grenzen stelt aan wat AI en dataverzameling aan ruimte krijgt. Er ontstaat nu ook een wending naar HI. Dat betekent een vorm van omgang met computers die aansluit bij én de realiteit van wat computers nu kunnen én bij het uitgangspunt dat mensen computers willen gebruiken ter ondersteuning van hun menselijke omgang met de wereld.

2. Is de ongerustheid van Harari uit 2015 onterecht geweest?

Mijn antwoord is 'nee dat is het niet', en wel om verschillende redenen;

1. De aandacht die zijn boek gegenereerd heeft, leidde ertoe dat veel mensen, voor wie data en AI tot op dat moment vage termen waren, mee gingen doen in een maatschappelijk debat over AI en data.
2. Ook al is AI niet half zo ver als het soms lijkt in de beschrijvingen van Harari, het is wel zaak om vinger aan de pols te houden. Immers tot nu toe is iedere 'zomer' in AI een stap verder dan de 'zomer' ervoor. Er is dus vooruitgang en daarmee meer impact op het dagelijks leven van mensen.

3. Maar misschien wel de belangrijkste reden dat Harari's ongerustheid serieus genomen moet worden staat voor mij los van het algoritme idee. Zijn vraag; 'Zijn wij algoritmes?' komt immers voort uit de vervanging van vorige mensbeelden door het idee dat mensen (slechts) S-R machines zijn. Dat deze gedachte opkomt en wortel schiet, is omdat er een paradigmatische of epistemologische omwenteling plaatsvindt die bijna alle grote verhalen die wij mensen over onszelf vertelden in de westerse wereld heeft gefalsifieerd. Dat aspect verdient aandacht. Harari, Dennett en anderen zeggen steevast dat mensen meer gevormd worden door verhalen over wie wij zijn dan door algoritmes. Aandacht voor het gebrek aan een narratief dat menselijk bestaan vandaag de dag ondersteunt is noodzakelijk.

3. Het eind van de grote verhalen, of niet

Lyotard vindt de term uit in 1979; postmodernisme. Hij definieert het postmodernisme als het eind van de grote verhalen. Zoals zo vaak zijn het filosofen die de kiemen zien van iets waar eerder nog nauwelijks iemand van wakker ligt. Maar het boek van Harari maakt aan een breed publiek duidelijk dat de uitgangspunten die er waren over wat mensen zijn, hoe hun werkelijkheid in elkaar zit en hoe hun kennis tot stand komt, niet meer kloppen. Nietzsche noemt wat Harari beschrijft als eerste en geeft het de term 'nihilisme' mee. Nihilisme is kort gezegd het eind aan de Waarheid, de Waarden en de Eenheid. Daar valt zwaar mee te leven. Dat voorspelt Nietzsche al eind 19^{de} eeuw. Maar hij voorziet ook dat de rest van de mensheid hier voorlopig niet wakker van zal liggen. Ook nu Harari het weer -en veel toegankelijker- beschrijft, lijkt deze boodschap onder te sneeuwen in de aandacht voor computers en Ai die zijn boek genereert. Maar Harari is ook bezorgd omdat mensen die geen narratief over zichzelf hebben waarin waarden, normen, zingeving en betekenisverlening een rol spelen, zichzelf opheffen als zijnde anders dan S-R machines. Mensen zijn geen Ai, maar ze kunnen hun bestaan wel daartoe proberen te beperken. Harari sluit aan bij het postmoderne idee dat mensen hun verhalen nodig hebben, maar zegt tevens dat we geen dragend verhaal meer hebben.

Ongemerkt is er echter wel een nieuw verhaal ontstaan, maar dat verhaal vermomt zichzelf als wetenschappelijke objectiviteit. We hebben in de colleges gezien dat de keuze of iemand gelooft in een idealistische of materialistische grond achter alles, nog steeds voorafgaat aan de keuze voor specifieke denkbeelden over wie wij mensen zijn. Jaspers maakt een onderscheid tussen wetenschap en wetenschappelijke bijgeloof. Daarnaast maakt hij ook een onderscheid tussen transcendentie en dogmatisch idealisme. Jaspers beschrijft hoe mensen beginnen bij de concrete existentie. Van daaruit zoeken mensen, door de eeuwen heen, handvatten om met de door ervaren werkelijkheid om te gaan. Een deel van die handvatten zijn herhaalbare patronen die de werkelijkheid voorspelbaar maken. Deze nemen gaandeweg de vorm aan van wetenschappelijke kennis. Een ander deel van de handvatten bestaat uit verhalen waardoor de wereld begrijpelijker wordt en betekenisvol.

De vragen van Kant; 'wat kan ik kennen, wat moet ik doen, wat mag ik hopen', stellen dit alles aan de orde. Deze vragen vormen uiteindelijk de vraag van de mens naar zichzelf. Vragen die vanaf die tijd – in de westerse filosofie- niet meer beantwoord kunnen worden met verwijzen naar een goddelijke wil. Daarmee ligt de verantwoording nu bij de mensen zelf en bij de materie waarbinnen hij zichzelf onderzoekt. Die materie onderzoeken geeft antwoorden waar mensen veel baat bij hebben. Gaandeweg ontstaat- wegens succes- het idee dat alles materie is, of zou kunnen zijn. De kennis die daarmee over het menselijk bestaan wordt ontwikkeld, geeft antwoorden die houvast geven.

Maar dan ontdekt de wetenschap dat de vragen die er (ook) toe doen, namelijk die naar wat we mogen hopen en wat we moeten doen, hiermee niet kunnen worden opgelost. Dat is het moment waarop ook de materialisten, een niet materieel element aan hun modellen gaan toevoegen. Van de memen bij Dawkins en Dennett, tot de mathematica bij Penrose. Van het ooit te ontdekken s-r systeem van ons gedrag bij Lamme tot het emergerende ik van Damasio. Of en wie hier gelijk heeft is nog volstrekt duister. Het is onderzoek in ontwikkeling. Daarom is zijn uitspraken als 'wij zijn materie', of 'wij zijn uiteindelijk gelijk aan (kwantum)computers', wetenschappelijk bijgeloof.

Het is hierbij opvallend dat er eeuwenlang vanuit de idealistisch wereldopvatting kennis van dogmatische aard was. Dogmatisch idealisme, waarvoor Jaspers ook

waarschuwt verloor echter de impact op het westerse denken met de secularisatie en het ontmaskeren van grote omvattende systemen. Dogmatiek is daarmee een minder voor de hand liggend gevaar binnen het wetenschappelijk discours. Jaspers waarschuwing is echter wel van groot belang als het gaat om wat hij noemt 'wetenschappelijk bijgeloof'. Zo lang computers nog niet fatsoenlijk kunnen lopen op oneffen grond en de interpretatie van data nog door mensen moet worden gedaan of tenminste gecorrigeerd, zo lang zijn wij (nog) niet in staat om te zeggen of wij computers zijn of niet. Het wetenschappelijk bijgeloof is bij de vraag 'Zijn wij algoritmes?' van belang omdat het een narratief wordt dat de neiging bevestigt om computers serieuzer te nemen dan de concrete menselijke ervaring.

Slot

Het gebruik van AI levert mensen veel gemak op. AI en HI kunnen grote getallen en hoeveelheden data aan waarmee het menselijke brein niet kan rekenen en zeker niet zo snel. De uitkomsten moeten echter binnen een veld van betekenisverlening worden geplaatst. Het gebruik van AI laat bijvoorbeeld zien waar we vooroordelen inprogrammeren die we niet willen. Dat 'niet willen' is een betekenisverlenend narratief dat dragend moet zijn voor de rol die AI en HI moeten gaan spelen in de toekomst.

Uit het verleden weten we dat de Grieken hun pas ontdekte rationaliteit overal -te pas en te onpas- zagen als de beste oplossing. Uit de opkomst van de mechanica weten we datzelfde. De geschiedenis heeft laten zien dat rationaliteit en mechanica fantastische gereedschappen zijn om de menselijke existentie te verbeteren. Maar wel met als kanttekening dat daar waar de menselijke maat verloren gaat de nieuwe gereedschappen maar beter konden worden ingetoomd in hun werking. Asimov heeft ingezien dat AI als eerste wet zich niet tegen de mens mocht keren. Dat lijkt ook voor AI en HI de belangrijkste regel. Waarom wij zo belangrijk zijn dat deze grens gerechtvaardigd is, valt niet wetenschappelijk aan te tonen. Slechts een narratief waarin menswaardigheid wordt onderzocht en besproken als onderscheiden van AI of HI kan de basis daarvoor vormen.

